การศึกษาแนวคิดด้านความกตัญญู ในลัทธิขงจื๊อผ่านคัมภีร์สี่จตุรปกรณ์*

จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ์**

บทคัดย่อ

วัฒนธรรมจีนให้ความสำคัญกับความกตัญญูเป็นอย่างมาก ถือว่าความกตัญญูเป็นรากฐานแห่งความดีทั้งปวง ลัทธิขงจื๊อเป็นหนึ่งในแกนกลางของวัฒนธรรมจีน ลัทธินี้ได้ให้คุณค่าความกตัญญูและได้นำเสนอคุณธรรมดังกล่าวผ่านคัมภีร์สำคัญหลายเล่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์ที่เป็นคัมภีร์รวมสารัตถะสำคัญของลัทธิขงจื๊อ ซึ่งมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมจีนทั้งในวงการปรัชญา วรรณกรรม การศึกษามาจนถึงปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของการวิจัยคือศึกษาแนวคิดด้านความกตัญญูของลัทธิขงจื๊อที่ปรากฏในหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์ โดยมีระเบียบวิธีวิจัยคือรวบรวมและศึกษาข้อมูลจากหนังสือชุดดังกล่าว ดำเนินการลำดับข้อมูล จัดระบบตามกรอบความคิดในการศึกษา และคัดเลือกข้อมูลและระบบคิดที่แทรกอยู่ในเนื้อหาในคัมภีร์ทั้งสี่มาวิเคราะห์ อธิบายและเชื่อมโยงความคิดทั้งหมด ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดด้านความกตัญญูในหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกัน โดยแสดงให้เห็นว่าลัทธิขงจื๊อมองความกตัญญู（孝）เป็นคุณธรรมที่บุตรพึงมีต่อบุพการี ถือเป็นการตอบแทน

---

*บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดด้านความกตัญญูในลัทธิขงจื๊อผ่านคัมภีร์สี่จตุรปกรณ์” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ งบประมาณเงินรายได้ปี พ.ศ. 2563

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่อได้ที่: chatuwit.k@ku.th

ความรัก（愛）ของบุพการี เมื่อบุคคลมีความกตัญญูต่อบุพการีเป็นพื้นฐานแล้ว ก็จะแผ่ขยายความกตัญญูไปสู่ความจงรักภักดี（忠）ความเคารพ（敬）ความเคารพรักและเมตตา（悌）ต่อบุคคลอื่นในสังคมนั่นเอง สามารถกล่าวได้ว่าคุณงามความดีทั้งหลายมีกตัญญูเป็นสิ่งนำ กตัญญูคือรากฐานแห่งวิถีธรรมและคุณธรรมทั้งปวง

คำสำคัญ: ลัทธิขงจื๊อ; ความกตัญญู; สี่จตุรปกรณ์

The Study of the Concept of Filial Piety in Confucianism through the Four Books*

Chatuwit Keawsuwan**

Abstract

Chinese culture attaches great importance to filial piety, considering filial piety as the foundation of all goodness. Confucianism is the core of Chinese culture, values filial piety and presents the moral through many prominent scriptures. Especially in the collection of the Four Books or Chaturapakorn Scriptures, which is a collection of the essence of Confucianism, distinctly shows its significance to Chinese culture, all in philosophy, literature, and education in China up to the present day. This research aims to study the concept of filial piety in Confucianism that appeared in the collection of the Four Books. The research methodology is to collect and review the data from the collection of the scriptures, proceed with data sequencing and organize the data according to the research conceptual framework. After that, select information and thinking systems,

---

*This article is a part of the research named “The Study of the Concept of Filial Piety in Confucianism through the Four Books” which was funded by Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University in 2020.

**Assistant Professor, Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University, e-mail: chatuwit.k@ku.th

which inserted in the content of the four scriptures to analyze, explain and connect all the ideas. The study discovered that the concept of filial piety in the Four Books has a consistent connection, indicating that Confucianism thinks of filial piety（孝） as a virtue that children should have for their parents, considered as a compensation for their love（愛）, and when people are grateful to their parents as the basis, they will eventually expand the filial piety to loyalty（忠）, respect（敬）, and compassion（悌）towards others in society. It can be said the filial piety is the first step of all virtues. Filial piety is the fundamental of all morals and the way of virtue.

Keywords: Confucianism; Filial piety; the Four Books

1. บทนำ

ในภาษาจีนมีคำกล่าว “กตัญญูมาก่อนความดีทั้งปวง”（百善孝爲先）แสดงให้เห็นว่าคนจีนให้ความสำคัญกับคุณธรรมความกตัญญูเป็นอย่างยิ่ง และมองว่าความกตัญญูเป็นรากฐานในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคม เหมือนดังในยุคสมัยราชวงศ์ฮั่น มีการคัดเลือกขุนนางโดยใช้วิธีให้เสนอชื่อบุคคลตามคุณงามความดี ซึ่งบัณฑิตผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อว่ามีคุณสมบัติดังกล่าวเรียกว่า “บัณฑิตเซี่ยวเหลียน”（孝廉）หรือบัณฑิตกตัญญูมือสะอาด นอกจากนี้แนวความคิดเรื่องความกตัญญูยังได้ถูกนำเสนอและเน้นย้ำในคัมภีร์ขงจื๊อ คำสอนชาวบ้าน กวีนิพนธ์และบันเทิงคดีต่างๆ จำนวนมากอย่างต่อเนื่องในสังคมจีน

ลัทธิขงจื๊อซึ่งเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมจีนได้ให้คุณค่าความกตัญญูและได้นำเสนอคุณธรรมดังกล่าวผ่านคัมภีร์สำคัญหลายเล่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์ซึ่งเป็นคัมภีร์รวมสารัตถะสำคัญของลัทธิขงจื๊อ หนังสือชุดดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อซื่อซู（四書）หรือหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์หรือตำรับทั้งสี่ มักจะกล่าวรวมกับหนังสืออีกชุดหนึ่งคืออู่จิง（五經）หรือคัมภีร์ทั้งห้า[1] อันมีสถานะสูงในวงวิชาการด้านปรัชญา วรรณกรรมและการศึกษาของจีนมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์ฮั่น โดยซื่อซูประกอบไปด้วย 1. ต้าเสวีย（大學）หรือมหาศึกษา 2. จงยง（中庸）หรือความเหมาะสมที่แน่นอน 3. หลุนอี่ว์（論語）หรือวิจารณพจน์และ 4. เม่งจื่อ（孟子）หรือคำสอนของเม่งจื่อ ทั้งนี้เดิมทีคัมภีร์ต้าเสวียและจงยงต่างเป็นส่วนหนึ่งในคัมภีร์หลี่จี้（禮記）เท่านั้น ส่วนหลุนอี่ว์และเม่งจื่อเป็นหนังสือที่พิมพ์ต่างหาก จูซี（朱熹）นักปราชญ์สมัยราชวงศ์ซ่งได้นำคัมภีร์ทั้งสี่

[1] คัมภีร์ทั้ง 5 ประกอบด้วย คัมภีร์อี้จิง（易經 หรือคัมภีร์แห่งความเปลี่ยนแปลง มีเนื้อหาเชิงปรัชญาและพยากรณ์ศาสตร์）คัมภีร์ชูจิง（書經 หรือคัมภีร์รัฐศาสตร์）คัมภีร์ซือจิง（詩經 หรือคัมภีร์ร้อยกรอง）คัมภีร์หลี่จิง（禮經 หรือคัมภีร์นิติธรรมเนียม มีสามเล่มย่อยคือโจวหลี่ - 周禮 อี้หลี่ - 儀禮 และหลี่จี้ - 禮記）และคัมภีร์ชุนชิว（春秋 คัมภีร์ประวัติศาสตร์）

มารวมกันแล้วทำอรรถาธิบายไว้ กลายเป็นหนังสือสำคัญที่ชาวจีนโบราณต้องอ่าน มีบทบาทสำคัญในการสอบรับราชการของจีน โดยได้ใช้ในการสอบเข้ารับราชการมาจนปลายราชวงศ์ชิง คัมภีร์ชุดนี้จึงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อระบบความคิดและจิตใจของชาวจีนเป็นอย่างมาก สำหรับยุคปัจจุบัน ผู้ที่ศึกษาทางด้านวรรณกรรม ปรัชญาและวัฒนธรรมศึกษาของจีนก็ยังคงต้องศึกษาคัมภีร์ชุดนี้อยู่ โดยในตำรับทั้งสี่นี้ คัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา) ถือเป็นคัมภีร์สำคัญเล่มแรก ดังที่ถาวร สิกขโกศล และกนกพร นุ่มทอง (2562) ได้ยกคำกล่าวของเฉิงอี๋ (คริสต์ศักราช 1033-1107) ปราชญ์ด้านปรัชญาขงจื๊อซึ่งได้กล่าวไว้ว่า คัมภีร์ฉบับนี้ถือเป็นประตูให้ผู้เริ่มศึกษาก้าวสู่ธรรมจริยา การที่กล่าวเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเฉิงอี๋ต้องการสื่อว่าเมื่อเข้าใจกรอบความคิดของคัมภีร์ต้าเสวียแล้ว ค่อยศึกษาคัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และต่อเนื่องด้วยการศึกษาคัมภีร์เมิ่งจื่อ (คำสอนของเมิ่งจื่อ) เพื่อให้เห็นพัฒนาการของความคิดผ่านพัฒนาการทางสังคมในยุคหลัง ส่วนคัมภีร์จงยง (ความเหมาะสมที่แน่นอน) นั้น ถือเป็นการให้รายละเอียดถึงแนวทางอันควรในการดำรงชีวิตให้ถึงพร้อมความเหมาะสมที่แน่นอนของแต่ละบุคคล

สำหรับงานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาต่อเนื่องจากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดสำนักขงจื๊อในคัมภีร์จงยง” (อยู่ในกระบวนการตีพิมพ์) และการแปลหนังสือ “看故事明道理：孝的故事” (อยู่ในกระบวนการแปล) เพราะงานทั้งสองชิ้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับความกตัญญูแทรกอยู่ ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจและคิดที่จะศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูตามกรอบความคิดของลัทธิขงจื๊อผ่านสารัตถะในคัมภีร์ชุดสี่จตุรปกรณ์ เพื่อให้ทราบว่าในคัมภีร์สำคัญของจีนนั้นได้กล่าวถึงแนวคิดด้านความกตัญญูไว้อย่างไรบ้าง มีกรอบความคิดอย่างไรและเชื่อมโยงกับคุณธรรมใดบ้าง

อนึ่ง มีประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจก่อนคือ คำว่า “กตัญญู” ที่ใช้แปลคำว่า “เซี่ยว” ในภาษาจีนนี้เป็นคำที่ไม่เท่ากับ “กตัญญู” ในภาษาไทย เพราะความกตัญญูตามกรอบความคิดของคนไทยมีความหมายที่กว้างกว่าในภาษาจีน โดย

ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า [กะตัน-] ว. ซึ่งรู้อุปการะที่ท่านทำให้, ซึ่งรู้คุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตเวที. [ป. กต ว่า อันเขาทำแล้ว + ญู ว่า ซึ่งรู้]. (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ฉบับเผยแพร่ พ.ศ. 2556) ส่วนในหนังสือมงคลชีวิตฉบับ “ทางก้าวหน้า” ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งที่ควรกตัญญูนั้นมี 5 ประการ คือ 1. กตัญญูต่อบุคคล เช่น พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครอง 2. กตัญญูต่อสัตว์ที่ทำงานให้เรา 3. กตัญญูต่อสิ่งของที่มีคุณต่อเรา 4. กตัญญูต่อบุญที่คอยทำให้เราประสบผลสำเร็จในด้านต่างๆ และ 5. กตัญญูต่อตนเอง มีร่างกายอันเป็นอุปกรณ์สำคัญที่เราใช้อาศัยทำความดี (พระมหาสมชาย, 2547, น.225-228) ซึ่งเรื่องนี้ กนกพร นุ่มทอง และศิริวรรณ ลิขิตเจริญธรรม (2562) ได้อธิบายไว้ว่า กตัญญูในภาษาจีนความหมายแคบกว่ากตัญญูในภาษาไทยมาก เพราะในภาษาจีนจะใช้คำว่า “เซี่ยว” กับการรู้คุณและเชื่อฟังบิดามารดาเท่านั้น ส่วนกตัญญูในภาษาไทยมีความหมายกว้าง**ครอบคลุมทั้งการรู้คุณและตอบแทนคุณ บุคคล สัตว์และสิ่งของ**

2. วัตถุประสงค์

ศึกษาแนวคิดด้านความกตัญญูของลัทธิขงจื๊อในหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์ เพื่อให้ทราบว่าในคัมภีร์สำคัญของจีนนั้นได้กล่าวถึงแนวคิดด้านความกตัญญูไว้อย่างไรบ้าง มีกรอบความคิดอย่างไรและเชื่อมโยงกับคุณธรรมใดบ้าง

3. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาแนวคิดด้านความกตัญญูในหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์ ซึ่งประกอบด้วย 1. คัมภีร์ต้าเสวีย（大學）หรือมหาศึกษา 2. คัมภีร์จงยง（中庸）หรือความเหมาะสมที่แน่นอน 3. คัมภีร์หลุนอี่ว์（論語）หรือวิจารณพจน์ และ 4. คัมภีร์เม่งจื่อ（孟子）หรือคำสอนของเม่งจื่อ

4.ข้อตกลงเบื้องต้น

4.1 ข้อความจากคัมภีร์ต้าเสวียและคัมภีร์จงยงฉบับแปลภาษาไทย ผู้วิจัยยกมาจากคำแปลในหนังสือ “คัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา) และจงยง (ความเหมาะสมที่แน่นอน) สองคัมภีร์ แก่นคำสอนของลัทธิขงจื๊อ” ของสมาคมเผยแผ่คุณธรรม “เต็กก่า” จีจินเกาะ ซึ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ถาวร สิกขโกศลเป็นผู้แปลคัมภีร์ต้าเสวีย และรองศาสตราจารย์ ดร. กนกพร นุ่มทองเป็นผู้แปลคัมภีร์จงยง

4.2 ข้อความจากคัมภีร์เมิ่งจื่อ (คำสอนของเมิ่งจื่อ) ฉบับแปลภาษาไทย ผู้วิจัยยกมาจากคำแปลในหนังสือคัมภีร์เมิ่งจื่อ ของสำนักพิมพ์โอเพ่น โซไซตี้ ซึ่งแปลโดย รองศาสตราจารย์ ดร. ปกรณ์ ลิมปนุสรณ์

4.3 ข้อความจากคัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) ผู้วิจัยศึกษาเพิ่มเติมจากหนังสือหลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งแปลโดย ศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณา สถาอานันท์

4.4 ข้อความภาษาจีนจากคัมภีร์ชุดสี่จตุรปกรณ์ ผู้วิจัยยกมาจาก ฉบับซื่อซูจี๋จู้ (《四書集注》) สำนักพิมพ์ซันฉิน (三秦出版社) ในปี ค.ศ.1999 ชำระโดยจางเม่าเจ๋อ (張茂哲)

4.5 ข้อความภาษาจีนจากคัมภีร์อื่นๆ ผู้วิจัยนำมาจากหนังสือรวม 13 คัมภีร์ (《文白對照十三經》) สำนักพิมพ์กว่างตงเจี้ยวอี้ว์ (廣東教育出版社) ในปี ค.ศ. 1998 บรรณาธิการคือสี่ว์จยาลู่ (許嘉璐) และแปลเป็นภาษาไทยโดยผู้วิจัย

ทั้งนี้ งานวิจัยชิ้นนี้อ้างตัวบทและบทแปลตามข้อ 4.1-4.5 ในทุกที่ โดยระบุเฉพาะเลขหน้าเท่านั้น

5. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับความกตัญญู

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “กตัญญู” อักษรจีนคือ เซี่ยว “孝” เป็นการรวมกันของอักษรสองตัวคือ เหล่า “老” และ จื่อ “子” ซึ่งอักษรเหล่า “老” นั้นหมายถึงบุพการีที่อายุมากแล้ว ส่วนอักษรจื่อ “子” นั้นหมายถึงบุตรที่เชื่อฟังและปรนนิบัติบุพการี โดยผู้เป็นบุตรจะถือเอาสิ่งนี้เป็นหน้าที่อันสำคัญ เมื่อนำอักษรทั้งสองตัวมารวมกันก็จะได้อักษรเซี่ยว “孝” ที่มีความหมายเดิมว่า “ผู้ที่ปรนนิบัติบุพการี” ซูจวิ้นหยวน（蘇俊源）(2007) ได้ให้แนวคิดเพิ่มเติมสำหรับความหมายของกตัญญูไว้อีกว่า เมื่อครั้งบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุตรก็จะต้องเคารพรักและปรนนิบัติท่านอย่างเต็มสามารถ เพื่อให้พวกท่านมีความสุข เมื่อครั้งบิดามารดาจากโลกนี้ไปแล้ว บุตรก็ต้องยึดมั่นในการสืบต่อปณิธานของพวกท่าน เพื่อให้วิญญาณของพวกท่านเป็นสุขในดินแดนปรโลก

จากความหมายของอักษร แสดงให้เห็นความหมายของการปฏิบัติต่อกันระหว่างบุพการีและบุตรได้ไม่ยากนัก ซึ่งทั้งหมดจะเผยให้เห็นความรักที่แท้จริง เมื่อบุตรยังเล็กอยู่ก็จะได้รับการดูแลเลี้ยงดูและได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดามารดา เมื่อบุตรเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บิดามารดาก็ย่างเข้าสู่วัยชรา ดังนั้นบุตรก็ควรตอบแทนด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดู ตลอดชีวิตของคนสองรุ่น เราจะมองเห็นการปฏิบัติต่อกันบนพื้นฐานของความรักโดยไม่มีเงื่อนไข นี่ถือเป็นสัญชาติญาณตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง และก็จะเป็นเช่นนี้ตลอดไปและจะไม่เปลี่ยนแปลงแม้สภาพแวดล้อมผันเปลี่ยนตลอดเวลา

ความหมายของ “เซี่ยว” (กตัญญู)

สำหรับคำว่า “เซี่ยว” (กตัญญู) (蘇俊源, 2007, p.15-16) ได้กล่าวไว้ว่ามีเอกสารสำคัญได้ยกคำกล่าวที่เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ของคำว่า “เซี่ยว” นี้ไว้ดังต่อไปนี้

1. แนวทางในการปรนนิบัติบุพการี เรียกว่าเซี่ยวเต้า（孝道）“วิถีแห่งความกตัญญู” คัมภีร์เซี่ยวจิง (กตัญญู) บทไคจงหมิงอี๋ได้กล่าวไว้ว่า “夫孝，德之本也。” (อันความกตัญญูนั้น ถือเป็นรากฐานแห่งคุณธรรม)

2. ผู้ที่ปรนนิบัติบุพการี เรียกว่าเซี่ยวจื่อ（孝子） “บุตรกตัญญู” คัมภีร์หลี่จี้ บทฟังจี้ ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่า “睦於父母之黨，可謂孝。” (ผู้ที่สามารถปฏิบัติต่อเครือญาติของบุพการีด้วยความรักใคร่ปรองดอง นับได้ว่ากตัญญู)

3. การไว้ทุกข์ เรียกว่าโส่วเซี่ยว（守孝）“ไว้ทุกข์เพื่อแสดงความกตัญญู” คัมภีร์หลี่จี้ บทฟังจี้ ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่า “升自客階，受弔於賓位，教民追孝也。” (เดินขึ้นบันไดแขก รับคำไว้อาลัยในฐานะแขก นี่ถือเป็นการสอนให้ผู้คนได้เห็นถึงวิถีแห่งความกตัญญู)[2]

4. การปรนนิบัติและเลี้ยงดู เรียกว่าเซี่ยวซุ่น（孝順）“เชื่อฟังด้วยความกตัญญู” เออร์หนี่วอิง สยงจ้วน (ยอดยุทธ์เยาวมาลย์) ตอนที่ 24 กล่าวไว้ว่า “不孝父母，天且不容，求佛豈能懺悔！” (ผู้ใดที่อกตัญญูต่อบุพการี ฟ้าไม่อาจให้อภัย เช่นนั้นแล้วยังจะสามารถสารภาพบาปต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้อีกหรือ)

5. การประกอบพิธีเซ่นไหว้ คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทไท่ปั๋ว ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่า “禹，吾無閒然矣，菲飲食，而致孝乎鬼神。” (สำหรับพระเจ้าอี่ว์ ข้าไม่มีข้อสงสัยใดๆ ในพระองค์ พระองค์เสวยเพียงอาหารธรรมดา แต่กลับทรงจัดเครื่องเซ่นสังเวยบรรพชนอย่างยิ่งใหญ่ด้วยความกตัญญูยิ่ง)

6. คำเรียกรวมคุณธรรมความดีงามในการเคารพบุพการีนับถือผู้อาวุโส คัมภีร์เซี่ยวจิง (กตัญญู) บทเทียนจื่อ ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่า “愛親者，不敢惡於人；敬親者，不敢慢於人。愛敬盡於事親，而德教加於百姓，刑於四海。蓋天子之孝也。《甫刑》云：『一人有慶，兆民賴之。』” (ผู้ใดรัก

---

[2] หลังจากเสร็จสิ้นพิธีฝังศพและเดินทางกลับบ้านพร้อมน้ำตา บุตรไม่อาจทำใจยืนในฐานะเดียวกับบิดาได้ (ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจเดินขึ้นบันไดหลักในฐานะเจ้าภาพได้) ดังนั้นจึงเดินขึ้นโถงจากบันไดของแขกทางฝั่งตะวันตก (และยังไม่อาจยืนอยู่ในฐานะเจ้าภาพได้) จึงยืนรับคำไว้อาลัยต่อบิดาของตนในที่พื้นที่ของแขกที่มาร่วมงาน – ผู้วิจัย

บุพการี จักมิกล้าเกลียดชังผู้อื่น ผู้ใดเคารพบุพการี จักมิกล้าดูหมิ่นผู้อื่น ผู้ใดปรนนิบัติบุพการีด้วยความเคารพรักยิ่ง ทั้งยังนำคุณธรรมความดีข้อนี้สั่งสอนแด่ขุนนางและราษฎรได้ ถือเป็นแบบอย่างอันดีที่ประจักษ์ชัดไปทั่วเขตคาม นี่ถือเป็นความกตัญญูแห่งโอรสสวรรค์โดยแท้" และในซ่างซู (ตำราประวัติศาสตร์) บทฝู่สิงได้กล่าวไว้ว่า "โอรสสวรรค์ทรงคุณธรรมความดีงาม ราษฎรทั้งปวงล้วนพลอยเจริญตาม"

7. การเจริญรอยตาม คัมภีร์ซือจิง (ร้อยกรอง) บรรพหลู่ซ่ง บทพั่นซุ่ย "靡有不孝，自求伊祜" (ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบรรพชนถือได้ว่ากตัญญู ศุภโชคใดๆ ที่ปรารถนาย่อมบังเกิดผล) เจิ้งเสวียนได้ให้อรรถาธิบายเพิ่มเติมว่า "國人無不法傚之者，皆庶幾力行，自求福祿" (หากประชาชนในประเทศเจริญรอยตามและพยายามนำไปปฏิบัติแล้ว ที่สุดจะส่งผลดีกับตนเอง)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากที่กล่าวมาในข้างต้นแล้วว่า คำว่า "กตัญญู" ตามคำจำกัดความของไทยและจีนมีความแตกต่างกันอยู่มาก งานวิจัยนี้ศึกษาแนวคิดความกตัญญูในลัทธิขงจื๊อที่ปรากฏในสี่ชุดจตุรปกรณ์ ในส่วนของการทบทวนวรรณกรรมนั้น ผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึงเฉพาะความกตัญญูตามแนวคิดของจีนเท่านั้น บทความที่เกี่ยวข้องกับคำว่า "เซี่ยว" หรือ "กตัญญู" ในภาษาจีนนั้นมีจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกขอบทความที่แสดงให้เห็นกรอบความคิดด้านความกตัญญูตามแนวคิดของลัทธิขงจื๊อดังต่อไปนี้

ชิดหทัย ปุยะติ (2550) ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบภาษิต-คำพังเพยจีนและไทยที่สะท้อนแนวคิดเรื่องคุณธรรม" ไว้ว่า ในประเด็นของความกตัญญูนั้นสำหรับจีนและไทยมีจุดที่เหมือนกันอยู่ 2 ประเด็นคือ การสำนึกบุญคุณ และการเคารพเชื่อฟังบุพการี ซึ่งเมื่อมีทั้งสองจุดนี้จะนำไปสู่การดูแล เชื่อฟังและตอบแทนบุญคุณ

นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์ (2551) ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “นิทานชุดยี่สิบสี่ยอดกตัญญู: การดำรงอยู่และวิธีการนำเสนอในสังคมไทยปัจจุบัน” ว่าค่านิยมความกตัญญูในแบบวัฒนธรรมจีนเป็นไปตามคำสอนของลัทธิขงจื๊อเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็น บุตรหลานกตัญญูควรดูแลบุพการีทั้งตอนที่มีชีวิตอยู่และเมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้ว พึงจัดการพิธีศพให้ถูกต้องและเซ่นไหว้ตามธรรมเนียมประเพณี หรือค่านิยมที่ว่า หลังจากที่บิดาเสียชีวิตไป 3 ปี บุตรยังยึดมั่นในหลักการที่ถูกต้องของบิดาไว้ ก็นับได้ว่ากตัญญู นอกจากนี้ยังกล่าวไปถึงสะใภ้พึงปรนนิบัติต่อบิดามารดาของสามีอย่างดีเยี่ยงบิดามารดาของตน

สยุมพร ฉันทสิทธิพร (2558) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ตำราทั้งสี่กับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ในการรักษาเสถียรภาพของสังคมจีน” ได้กล่าวไว้ในส่วนของคำสอนเกี่ยวกับจริยธรรมในสังคมว่า คัมภีร์หลุนอี่ว์เน้นความสัมพันธ์ของสังคมหน่วยเล็กที่สุด ซึ่งก็คือครอบครัว เนื่องจากขงจื๊อเชื่อว่าคุณธรรมที่ใช้ในครอบครัวเป็นพื้นฐานของการปกครอง เมื่อวางรากฐานดีแล้วมรรควิธีจึงเกิดขึ้น ความกตัญญูและเชื่อฟัง เป็นรากฐานแห่งการปฏิบัติมนุษยธรรมที่แน่แท้ อันจะเชื่อมโยงกับการปฏิบัติตามหน้าที่ของแต่ละคนตามสถานะและความสัมพันธ์ทุกมิติในสังคม

李海霞 (2009) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “《論》《孟》《老》《莊》倫理道德詞語研究” ว่าสำหรับคำว่ากตัญญู（孝）นั้นคือการปรนนิบัติบุพการี ถือเป็นรากฐานแห่งคุณธรรมทั้งปวง โดยหากมีคุณธรรมข้อนี้แล้วจะสามารถพัฒนาไปสู่ความจงรักภักดี ผู้เขียนได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า คุณธรรมด้านนี้เป็นเหมือนการยกให้บิดามารดาเป็นศูนย์กลางทุกอย่าง เป็นเหมือนเจ้าชีวิต ถ้าบุพการีต้องการอะไร หรือจะทำอะไรกับบุตรก็ได้ตามอำเภอใจ ส่วนผู้เป็นบุตรก็ต้องทำให้หรือยอมตามเพราะยึดถือในความกตัญญูเป็นที่ตั้ง ดังนั้นคุณธรรมด้านนี้ในความเป็นจริงควรมีเหตุผลและครรลองอื่นๆ มาเป็นตัวกรอง ทั้งนี้เพื่อให้นัยที่แท้จริงยังคงอยู่ ไม่ถูกปัจจัยอื่นๆ ทำให้ความหมายที่แท้จริงสูญเสียไป

張永超 (2016) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “先秦儒家‘孝悌’觀的形成、演進及其理論困境--以‘四書’和郭店竹簡為中心” ว่า 1. สำหรับในคัมภีร์หลุนอี่ว์นั้น พื้นฐานของความกตัญญูต่อบุพการีและความเคารพรักในหมู่พี่น้องนั้นมีพื้นฐานมาจาก “ความเคารพ”（敬）แต่ในคัมภีร์เมิ่งจื่อไม่มีจุดเน้นแบบนี้ 2. ในคัมภีร์เมิ่งจื่อมองว่าความกตัญญูและความเคารพรักนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์เดิมอยู่แล้ว 3. คัมภีร์เมิ่งจื่อเน้นย้ำการเชื่อมโยงความกตัญญูและความเคารพรักเข้ากับการเมืองการปกครอง และสามารถพบแนวคิดเช่นนี้ในคัมภีร์จงยงและต้าเสวีย ดังนั้นการประกอบสร้างของแนวคิดเหล่านี้ในช่วงก่อนยุคฉินนั้นถือว่ามีผลต่อพัฒนาการของสังคมทุกยุคสมัยต่อ ๆ มาของจีนเป็นอย่างมาก

劉強 (2019) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “為人之根，行仁之本——“四書通講”之孝悌之道 ” ว่าความกตัญญูและความเคารพรัก（孝悌）มีค่าเท่ากับคำว่ารัก（愛）คุณธรรมด้านนี้ถือเป็นรากฐานของมนุษย์ อันจะนำไปสู่คุณธรรมด้านอื่น ๆ เมื่อมนุษย์ผู้นั้นเติบโตและอยู่ในฐานะอื่น ๆ ในสังคม ผู้เขียนกล่าวเพิ่มเติมว่าจริง ๆ แล้วคุณธรรมด้านนี้ของลัทธิขงจื๊อไม่ได้เป็นเพียงการสอนให้คนเรารักเพียงคนอื่นเท่านั้น แต่ต้องการสอนให้รู้ว่าเมื่อคนอื่นมาปฏิบัติต่อคนที่มารักเรานั้น จะต้องทำอย่างไร โดยเมื่อเข้าใจที่จะรักคนอื่นแล้ว ก็จะรู้ว่าจะต้องทำอย่างไรเมื่อได้รับความรักจากคนอื่นด้วย ยกตัวอย่างความรักของบุพการีที่มีให้บุตรว่าเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นทันทีโดยไม่ต้องเรียนรู้ ไม่ต้องไตร่ตรอง ความกตัญญูนั้นจะเกิดเมื่อได้รับความรักมาก่อน พร้อมกับการอบรมสั่งสอน การเรียนรู้ประกอบกัน เมื่อนั้นความกตัญญูจึงจะบริบูรณ์ เช่นนั้นแล้วความกตัญญูนั้นถือเป็นสิ่งที่สะท้อนกลับจากการได้รับความรักนั่นเอง

楊朝明 (2020) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “儒家‘四书’与中华家风 ” ว่าการสร้างครอบครัวของชาวจีนนั้นมีจุดศูนย์กลางคือความกตัญญูและเคารพรัก สิ่งนี้ถือเป็นจิตวิญญาณแห่งครอบครัว เป็นศูนย์กลางแห่งธรรมวิถีสูงสุดตำรับทั้งสี่หรือสี่จตุรปกรณ์ของจีนให้ความสำคัญกับครอบครัวและคุณธรรมความกตัญญูเป็นอย่างยิ่ง ถือว่าสิ่งนี้คือพื้นฐานในการเป็นมนุษย์ ทุกอย่างพัฒนาขึ้นจาก

จุดนี้ ในสังคมมนุษย์ไม่อาจห่างไกลจาก “ความรัก”（愛）และ “ความเคารพ”（敬）ขงจื๊อกล่าวไว้ว่าครอบครัวควรดำรงไว้ซึ่งความรักและความเคารพผู้อาวุโส ลัทธิขงจื๊อยกให้ “ความกตัญญู”（孝）และ “ความเคารพรัก”（悌）เป็นรากฐานแห่งความเป็นคน และยกให้ “ความรัก”（愛）และ “ความเคารพ”（敬）เป็นรากฐานแห่งการปกครอง ทุกคนล้วนมีรากฐานมาจากครอบครัว จะต้องไม่ลืมรากฐานของตัวเอง เช่นนั้นแล้วหลักปรัชญาของลัทธิขงจื๊อคือ “การหวนคืนสู่ครอบครัว”（回家）นั่นเอง

จะเห็นได้ว่านักวิชาการทั้งไทยและจีนมองเรื่องความกตัญญูแบบจีนไปในทิศทางเดียวกันคือ ลัทธิขงจื๊อให้ความสำคัญกับคุณธรรมที่เป็นรากฐานแห่งคุณธรรมทั้งปวงคือความกตัญญู อันเกิดจากหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดคือครอบครัว ความกตัญญูถือเป็นคุณธรรมที่เกิดจากความรักอันบริสุทธิ์ของบุพการี โดยเชื่อว่าความกตัญญูคือสิ่งที่สะท้อนจากการได้รับความรัก การดูแลตามสัญชาตญาณของผู้เป็นบุพการี เมื่อเกิดความรักแล้วความกตัญญูก็จะตามมา ตามธรรมดาเมื่อคนได้รับความรักมาเช่นไร ก็จะมอบความรู้สึกนั้นออกไปในมิติต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น ความจงรักภักดีต่อผู้นำ ความเคารพต่อผู้อาวุโส ความเมตตาต่อผู้เยาว์ โดยหลักการทั้งหมดที่กล่าวมาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของครรลองที่ถูกต้องตามหลักของความดี คุณธรรมและความเหมาะสมประกอบด้วย ดังนั้นเมื่อทุกคนมีฐานแห่งการได้รับและการตอบแทนด้วยความรักและความกตัญญูแล้ว สังคมก็จะสงบสุขตามไปด้วย

แต่อย่างไรก็ตามยังการศึกษาที่มีมาในอดีตเป็นการยกเอาประเด็นต่างๆ มาตั้งเป็นข้อสังเกตหรือเป็นการกล่าวถึงความกตัญญูในฐานะองค์ประกอบเท่านั้น ยังไม่มีการศึกษาที่รวบรวมตัวบทที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูจากหนังสือชุดสี่จตุร-ปกรณ์เพื่อมาศึกษาความหมายและดูความคิดองค์รวมของคุณธรรม “เซี่ยว”(ความกตัญญู) โดยเฉพาะ ดังนั้นการศึกษานี้จึงถือว่าเป็นการศึกษาทั้งความหมายนัยของความกตัญญูและการเชื่อมโยงความคิดเกี่ยวกับประเด็นนี้ที่ถ่ายทอดผ่านคัมภีร์ในสำนักขงจื๊อและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

6. ระเบียบวิธีวิจัย

รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากหนังสือชุดสี่จตุรปกรณ์ แล้วดำเนินการลำดับข้อมูล จัดระบบตามกรอบความคิดในการวิจัย ดำเนินการคัดเลือกข้อมูลและระบบคิดที่แทรกอยู่ในเนื้อหา พร้อมทั้งวิเคราะห์ อธิบายและเชื่อมโยงความคิดทั้งหมดให้ต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ของการนำไปประยุกต์ใช้

7. ผลการศึกษา

แนวคิดด้านความกตัญญูในคัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา)

สำหรับคัมภีร์ต้าเสวียหรือมหาศึกษา เจิ้งเสวียน（鄭玄）ปราชญ์ลัทธิขงจื๊อสมัยปลายราชวงศ์ฮั่นได้อธิบายไว้ว่า “อันว่าต้าเสวีย เป็นเครื่องบันทึกวิทยาอันไพศาล ใช้ในการปกครองได้” (น.4)（“大學者，以其記博學可以為政也。”）(p.2) แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่นำเสนอเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้นำศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปกครอง แต่อย่างไรก็ตามในส่วนของจ้วน（傳）หรืออรรถาธิบายที่เขียนขึ้นโดยเจิงจื่อ（曾子）หนึ่งในศิษย์เอกของขงจื๊อ ผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งใน 24 ยอดกตัญญูของจีน ได้กล่าวถึงเรื่องความกตัญญูไว้ทั้งหมด 3 ครั้งดังต่อไปนี้

อรรถาธิบายที่ 3 : อธิบาย “ยึดมั่นในความดีเลิศ”（釋止於至善）ไว้ตอนหนึ่งว่า “……為人君，止於仁；為人臣，止於敬；為人子，止於孝；為人父，止於慈；與國人交，止於信……” (p. 8) (...เป็นประมุข พึงตั้งมั่นในกัลยาณธรรม เป็นขุนนาง พึงตั้งมั่นในคารวธรรม เป็นบุตร พึงตั้งมั่นในกตัญญุตาธรรม เป็นพ่อแม่ พึงตั้งมั่นในเมตตาธรรม ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น พึงตั้งมั่นในความสัตย์...) (น.12)

อรรถาธิบายที่ 9 : อธิบาย “บริหารครอบครัวและปกครองแคว้น”（釋齊家治國）ไว้ว่า “所謂治國必先齊其家者，其家不可教而能教人者，無之。

故君子不出家而成教於國：孝者，所以事君也；弟者，所以事長也；慈者，所以使眾也” (p. 13) (ที่กล่าวว่า “ปกครองรัฐต้องบริหารครอบครัวให้ดีก่อน” นั้น หมายความว่า ครอบครัวตัวเองยังไม่อบรมสั่งสอนให้ดีก่อน แต่จะอบรมสั่งสอนคนอื่นให้ดีได้นั้น หามีไม่ ดังนั้น วิญญูชนแม้จะไม่ออกจากบ้านก็สั่งสอนคนอื่นในรัฐของตนได้ ผู้กตัญญู (ต่อพ่อแม่) ย่อมยอมรับใช้ประมุข ผู้เคารพพี่ย่อมเคารพผู้บังคับบัญชา ผู้เมตตาย่อมปกครองราษฎรได้) (น.15)

อรรถาธิบายที่ 10 : อธิบาย “อธิบายปกครองแคว้น-สร้างสันติสุขในใต้ฟ้า”（釋治國平天下）ว่า “所謂天下在治其國者：上老老而民興孝，上長長而民興弟，上恤孤而民不倍，是以君子有絜矩之道也……” (p.15) (ที่ว่าสร้างสันติสุขในใต้ฟ้านั้นก็คือ: ประมุขกตัญญูต่อบุพการี ความกตัญญูย่อมเจริญรุ่งเรืองในหมู่ราษฎร ประมุขเคารพผู้อาวุโส คารวธรรมย่อมเจริญรุ่งเรืองในหมู่ราษฎร ประมุขรักผู้โดดเดี่ยวยากไร้ ราษฎรย่อมเจริญรอยตาม ฉะนั้น ผู้ปกครองพึงเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทำตัวเป็นแบบอย่าง...) (น.16)

จากอรรถาธิบายทั้ง 3 ครั้งข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่านักปกครองที่ดีนั้นทุกอย่างต้องเริ่มจากคุณธรรมประจำตัวประการหนึ่งคือ ความกตัญญู หากผู้ปกครองใดดำรงคุณธรรมอันเป็นพื้นฐานและสำคัญนี้ได้แล้ว จะส่งผลให้ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองปฏิบัติตาม เมื่อทุกคนมีคุณธรรมนี้เป็นที่ตั้งเฉกเช่นเดียวกันแล้ว จะบังเกิดความนอบน้อมต่อผู้อาวุโส เกิดความเมตตาต่อผู้เยาว์ เมื่อความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านคือต่อบุพการี ผู้อาวุโสและผู้เยาว์ดำเนินไปได้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว คุณธรรมแห่งการปกครองอาณาประชาราษฎร์ย่อมบังเกิดตามมา และบ้านเมืองจักสงบสุขร่มเย็น

แนวคิดด้านความกตัญญูในคัมภีร์จงยง (ความเหมาะสมที่แน่นอน)

การเจริญรอยตาม ถือเป็นหนึ่งในขอบเขตของความกตัญญู ดังเช่นที่คัมภีร์ซือจิง（詩經）บรรพหลู่ซ่ง（魯頌）บทพั่นซุ่ย（泮水）ได้กล่าวไว้ว่า “靡有不孝，自求伊祜”(p.191) (ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบรรพชนถือได้ว่า

กตัญญู ศุภโชคใดๆ ที่ปรารถนาย่อมบังเกิดผล) จุดเริ่มต้นของการรจนาคัมภีร์จงยงคือ จื่อซือผู้แต่งเป็นกังวลว่าความรู้เกี่ยวกับธรรมวิถีนี้จะสูญหาย ด้วยอริยเมธีแต่โบราณกาลสืบทอดหลักสูงสุดจากฟ้าและถ่ายทอดหลักธรรมวิถีสู่อนุชนรุ่นหลัง โดยเริ่มต้นจากธรรมราชาเหยา（堯）ได้กล่าวไว้ว่า“允執厥中”(ถือสัตย์ตรงไม่เอนเอียง) โดยธรรมราชาซุ่น（舜）สืบทอดคำสั่งสอนนี้มา พร้อมทั้งขยายความเพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้นและถ่ายทอดต่อให้ธรรมราชาอี่ว์（禹）ว่า“人心惟危，道心惟微；惟精惟一，允执厥中”(จิตมนุษย์อันตรายยากหยั่ง จิตธรรมละเอียดพิสดาร มีแต่มั่นคงหนึ่งเดียว ถือสัตย์ตรงไม่เอนเอียง)

คัมภีร์จงยงได้ยกคำกล่าวของขงจื๊อซึ่งที่ยกย่องธรรมราชาซุ่น และกษัตริย์ในอดีตหลายพระองค์ที่ดำรงไว้ซึ่งความกตัญญูยิ่งมาไว้ในบทที่ 17–19 ดังต่อไปนี้ สำหรับบทที่ 17 กล่าวไว้ว่า“舜其大孝也與！德為聖人，尊為天子，富有四海之內。宗廟饗之，子孫保之。故大德，必得其位，必得其祿，必得其名，必得其壽。故天之生物，必因其材而篤焉。故栽者培之，傾者覆之。詩曰，嘉樂君子，憲憲令德，宜民宜人。受祿於天。保佑命之，自天申之。故大德者必受命。” (p. 36) (ซุ่นเป็นยอดกตัญญูโดยแท้! คุณธรรมระดับอริยชน สูงศักดิ์เป็นโอรสสวรรค์ มั่งคั่งด้วยมีสี่สมุทร มีศาลบูชาอนุชนเซ่นไหว้ต่อมา ฉะนั้นผู้กอปรด้วยมหาธรรม ย่อมอยู่ในตำแหน่งสูง ย่อมได้รับเบี้ยหวัด ย่อมได้รับชื่อ ย่อมอายุยืนยาว ฉะนั้น ฟ้ากำเนิดสรรพสิ่ง รักษาปกป้องตามธรรมชาติสิ่งนั้น บ่มเลี้ยงบำรุงในสิ่งที่ควรงอกงาม หากควรล้มก็ให้ล้มไป ซือจิงกล่าวว่า ‘วิญญูชนประเสริฐสุข ทรงคุณธรรมอำไพ กอปรกิจอันยังประโยชน์ต่อประชา จึงมีโชควาสนาฟ้าประทาน ปกปักรักษา มอบอาณัติให้’ ฉะนั้นผู้มีมหาธรรมย่อมได้รับภาระอันยิ่งใหญ่) (น.39) จากบทนี้จะเห็นได้ว่าธรรมราชาซุ่น ยึดถึงคำสอนของธรรมราชาเหยา โดยในข้อความข้างต้นจะบอกก่อนว่าเมื่อผู้ใดทำได้เช่นนั้นแล้วจะเกิดประโยชน์เช่นไรกับชีวิตบ้าง และอธิบายความต่อว่า หากยึดถือธรรมวิถีแห่งฟ้าได้ ก็จะอยู่กับความสัตย์จริงแห่งธรรมชาติได้ จึงสามารถยอมรับทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะดีหรือไม่ การยอมรับเหล่านี้จะทำให้

ครรลองในการดำเนินงานต่างๆ ราบรื่น และเป็นการบอกให้รู้ว่ามนุษย์เราไม่ควรฝืนความสัตย์จริงแห่งธรรมวิถี

หลังจากนั้นขงจื๊อก็ได้กล่าวถึงกษัตริย์องค์อื่นๆ ในอดีตที่ปกครองบ้านเมืองโดยยึดหลักความกตัญญูเป็นที่ตั้งด้วยเนื้อหาในบทที่ 18 ว่า “無憂者，其惟文王乎。以王季為父，以武王為子。父作之，子述之。武王纘太王、王季、文王之緒。　壹戎衣，而有天下。身不失天下之顯名。尊為天子。富有四海之内。宗廟饗之。子孫保之。武王末受命，周公成文武之德。追王太王、王季，上祀先公以天子之禮。斯禮也，達乎諸侯大夫，及士庶人。父為大夫，子為士；葬以大夫，祭以士。父為士，子為大夫；葬 以士，祭以大夫。期之喪，達乎大夫；三年之喪，達乎天子；父母之喪，無貴賤，一也。” (p. 36-37) (ผู้ปราศจากกังวล เห็นจะมีแต่เหวินหวาง กระมัง! มีหวางจี้เป็นบิดา มีอู่หวางเป็นโอรส บิดาวางรากฐาน บุตรสานปณิธาน อู่หวางสืบตำแหน่งจากไท่หวาง หวางจี้และเหวินหวาง รบพุ่งจนครองใต้ฟ้า มิได้เสียนามกระเดื่องในใต้ฟ้า สูงศักดิ์ถึงขั้นโอรสสวรรค์ มั่งคั่งด้วยมีสี่สมุทร มีศาลบูชา อนุชนเช่นไหว้ต่อมา อู่หวางรับชะตาฟ้าในวัยชรา โจวกงยังคุณธรรมเหวินหวางและอู่หวางให้บรรลุ ยกไท่หวางและหวางจี้เป็นราชัน เช่นไหว้บรรพชนยุคก่อนๆ ด้วยพิธีอย่างโอรสสวรรค์ ทั้งให้ใช้ธรรมเนียมเช่นนี้กับเหล่าเจ้าครองนครมนตรีและสามัญชน บิดาเป็นขุนนาง บุตรเป็นปัญญาชน ทำศพด้วยธรรมเนียมขุนนาง เช่นไหว้ด้วยธรรมเนียมปัญญาชน บิดาเป็นปัญญาชน บุตรเป็นขุนนาง ทำศพด้วยธรรมเนียมปัญญาชน เช่นไหว้ด้วยธรรมเนียมขุนนาง ไว้ทุกข์หนึ่งปีถึงชั้นขุนนาง ไว้ทุกข์สามปีถึงชั้นโอรสสวรรค์ ไว้ทุกข์ให้บิดามารดาไม่แบ่งแยกสูงศักดิ์ต่ำต้อย ให้ใช้เกณฑ์เดียวกัน) (น.40-41)

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับหลักคิดในคัมภีร์เซี่ยวจิง（孝經）บทเซี่ยวจื้อ（孝治）ซึ่งเขียนถึงคำกล่าวของขงจื๊อตอนหนึ่งว่า “昔者明王之以孝治天下也，不敢遺小國之臣，而况於公、侯、伯、子、男乎？故得萬國之歡心，以事其先王。治國者，不敢侮於鰥寡，而况於士民乎？故得百姓之歡心，以事其先君。治家者，不敢失於臣妾，而况于妻子乎？故得人之歡心，以事其亲……” (p. 3) (ในอดีต การที่วิสุทธิกษัตริย์ได้ทรงนำหลักกตัญญูมาปกครองแผ่นดิน พระองค์ทรงไม่ทอดทิ้งกระทั่งขุนนางของเมืองบริวาร

ยิ่งไม่ต้องพูดขุนนางตำแหน่งใหญ่เฉกเช่นเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุนเลย เช่นนั้นแล้วจึงทรงได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญจากรัฐบริวารทั้งปวง และส่งผลสืบทอดและสรรเสริญพระราชดำริของบูรพกษัตริย์แห่งพระวิสุทธิกษัตริย์พระองค์นั้นให้เกรียงไกรสืบไป สำหรับขุนนางที่ใช้วิถีแห่งความกตัญญูในการทำงานถวายองค์ผู้นำ โดยไม่เบียดเบียนคนโสดหญิงหม้ายไร้ที่พึ่ง นั่นจึงไม่ต้องพูดถึงชาวบ้านธรรมดาทั่วไป เช่นนั้นจึงได้รับการชื่นชมยกย่องจากประชาชนทั่วไป และจะส่งผลต่อเนื่องไปสู่การสำนึกในมหากรุณาธิคุณขององค์ผู้นำของขุนนางเหล่านี้ สำหรับผู้ที่นำวิถีแห่งความกตัญญูมาใช้ในการดูแลวงศ์ตระกูลนั้น ไม่กล้าทำผิดธรรมเนียมมรรยาทต่อข้าทาสบริวาร นั่นจึงไม่ต้องพูดถึงภรรยาและบุตรหลานเลย ดังนั้นคนผู้นี้จึงได้รับความปีติยินดีจากทุกคน และจะส่งผลต่อเนื่องไปสู่การปรนนิบัติอันดีต่อบุพการีของพวกเขาเอง...-ผู้วิจัย)

สำหรับบทที่ 19 ขงจื๊อได้กล่าวลงรายละเอียดต่อเนื่องจากบทที่ 18 โดยกล่าวเฉพาะถึงเพียงพระเจ้าโจวอู่หวางปฐมกษัตริย์ราชวงศ์โจวและโจวกงผู้เป็นพระอนุชาเท่านั้นว่า “武王、周公，其達孝矣乎。夫孝者，善繼人之志，善述人之事者也。春秋，修其祖廟，陳其宗器，設其裳衣，薦其时食。宗廟之禮，所以序昭穆也。序爵，所以辨貴賤也。序事，所以辨賢也。旅酬下為上，所以逮賤也。燕毛所以序齒也。踐其位，行其禮，奏其樂，敬其所尊，愛其所亲，事死如事生，事亡如事存，孝之至也。郊社之禮，所以事上帝也。宗廟之禮，所以祀乎其先也。明乎郊社之禮，禘嘗之義，治國其如示諸掌乎。” (p.38-39) (อู่หวาง โจวกงเป็นยอดกตัญญูโดยแท้! อันว่ากตัญญู คือสืบปณิธานท่าน สานภารกิจท่าน ถึงคราวเซ่นไหว้ฤดูวสันต์ศารท บูรณะศาลบรรพชน จัดเครื่องเซ่น วางอาภรณ์ท่าน ไหว้ของกินตามฤดู ธรรมเนียมในศาล คู่ซ้ายคี่ขวา เรียงบรรดาศักดิ์ เพื่อแบ่งแยกสูงต่ำ เรียงหน้าที่แบ่งแยกความสามารถ ผู้เยาว์คารวะสุราผู้อาวุโส ให้รู้ธรรมเนียมสังคม แบ่งแยกตามสีหนวดเครา เพื่อให้รู้อายุ ตั้งป้ายสถิตวิญญาณท่าน เจริญรอยตามธรรมเนียมท่าน บรรเลงดนตรีท่าน เคารพผู้ที่ท่านเคารพ รักผู้ที่ท่านรัก ปรนนิบัติผู้ตายดุจมีชีวิต ปรนนิบัติผู้จากดุจผู้อยู่ คือสุดยอดกตัญญู พิธีเซ่นไหว้ฟ้าดินมีไว้รับใช้เทพสูงสุด พิธีในศาลบรรพชน มีไว้รับใช้บรรพชน เข้าใจพิธีเซ่นไหว้ฟ้าดินและการเซ่น

ในสี่ฤดู ปกครองแว่นแคว้นดุจดูฝ่ามือตน) (น. 41) จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นการสืบทอดปณิธานบรรพบุรุษ คุณธรรมด้านความกตัญญูต่อบุพการีที่ควรปรนนิบัติเมื่อครั้งท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านสิ้นชีพไปแล้วก็ควรเซ่นไหว้ด้วยความเคารพตามธรรมเนียมประเพณี นอกจากนี้ยังเน้นคุณธรรมด้านการให้ความเคารพผู้อาวุโส และปฏิบัติต่อทุกคนตามธรรมเนียมของสังคม หากทำได้เช่นนี้ ในฐานะผู้ปกครองก็จะทำให้ราษฎรเกิดความเลื่อมใสและนำไปปฏิบัติตาม อันจะยังความสงบสุขมาสู่ตัวเองและสังคม

คัมภีร์จงยงได้กล่าวเรื่องคุณธรรมความกตัญญูเป็นไปในแนวเดียวกันตลอดทั้งคัมภีร์คือ การดำรงความกตัญญูในด้านของการเคารพคำสอน สืบทอดแนวทางของบรรพบุรุษ รวมถึงการเคารพบูชาและเซ่นไหว้บรรพบุรุษตามประเพณีอันดีงาม ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ และสืบสานและพัฒนาแผ่นดินต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ เมื่อพัฒนาได้ตามแนวทางนั้นแล้วราษฎรจะเกิดความเลื่อมใสและนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ประโยชน์เชิงประจักษ์ก็คือจะทำให้บ้านเมืองสงบสุข ประโยชน์ข้อต่อไปคือเมื่อประชาชนเลื่อมใสศรัทธาเคารพ ยกย่องผู้ปกครอง แน่นอนย่อมมีการกล่าวถึงต้นทางแห่งการพัฒนาทั้งปวงนั่นก็คือบรรพบุรุษของนักปกครองผู้นั้น ซึ่งนี่ถือว่าเป็นผลของคุณธรรมด้านความกตัญญูที่บรรพบุรุษจักพลอยได้รับการชื่นชมยกย่องไปด้วย

แนวคิดด้านความกตัญญูในคัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์)

คัมภีร์หลุนอี่ว์ เป็นร่วมบทสนทนาระหว่างขงจื๊อ[3] (511-479 ปีก่อนคริสตกาล) กับศิษย์ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดในพัฒนาการอันยาวนานของปรัชญาสำนักขงจื๊อและของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาจีน อาจกล่าวได้ว่า หลุนอี่ว์เป็นตัวบทพื้นฐาน (foundational text) ของสำนักปรัชญาขงจื๊อ...อาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์หลุนอี่ว์เป็นกุญแจสำคัญที่เปิดประตูสู่การศึกษาเข้าใจปรัชญาจีนโบราณ

[3] ต้นฉบับเขียนเป็น “ขงจื่อ” แต่ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “ขงจื๊อ” ตามความเคยชินของผู้อ่านชาวไทยทั่วไป

ทั้งหมด (สุวรรณา, 2551, น.1) โดยในประเด็นของคุณธรรมด้านความกตัญญูนั้น นักวิชาการชาวจีนได้กล่าวไว้ว่ามีปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูทั้งหมด 19 ครั้ง (Dai Maotang, Feng Zhaoyang. 2020, p.5)

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเสวียเอ่อร์ “有子曰：“其為人也孝弟，而好犯上者，鮮矣；不好犯上而好作亂者，未之有也。君子務本，本立而道生。孝弟也者，其為仁之本與！” (p. 65) (โหยวจื่อกล่าวไว้ว่า ผู้มีความกตัญญูและความเคารพรัก น้อยนักที่จะขัดขืนต่อผู้บังคับบัญชา ผู้ที่ไม่ขัดขืนผู้บังคับบัญชานั้นไม่มีเลยที่จะก่อเรื่องวุ่นวาย วิญญูชนเป็นผู้ทำงานวางรากฐาน เมื่อรากฐานมั่นคงแล้ว แนวทางในการดำรงชีพอย่างมีคุณธรรมจึงบังเกิด ความกตัญญูต่อบุพการีและความเคารพรักต่อผู้อาวุโส นี่ก็ถือได้ว่าเป็นรากฐานของกัลยาณธรรมได้กระมัง)

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเสวียเอ่อร์ “子曰：“弟子入則孝，出則弟，謹而信，泛愛眾，而親仁，行有余力，則以學文。” (p.68) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “ผู้เยาว์ ครั้นอยู่บ้านควรกตัญญูต่อบุพการี ครั้นอยู่นอกบ้านควรเคารพรักผู้อาวุโส พูดจาด้วยความระมัดระวัง วาจาน่าเชื่อถือ ปฏิสัมพันธ์กับทุกคนด้วยความเป็นมิตร เปี่ยมล้นไปด้วยจิตใจอันมีกัลยาณธรรม หากทำได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น และยังพอมีกำลังและความตั้งใจ พึงใช้เวลาเพื่อศึกษาศาสตร์ความรู้”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเสวียเอ่อร์ “子曰：“父在，觀其誌；父沒，觀其行；三年無改於父之道，可謂孝矣。” (p.71) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “ในการมองคน หากบิดายังมีชีวิตอยู่ ให้ดูที่ความตั้งใจของเขา หากบิดาสิ้นชีวิตไปแล้ว ให้ดูที่พฤติกรรมของเขา สามปีให้หลัง หากยังไม่เปลี่ยนไปจากวิธีของบิดาที่ทิ้งเอาไว้ให้ เช่นนั้นจึงเรียกได้ว่าเป็นบุตรกตัญญู”

เนื้อหาข้างต้นเน้นที่ความตั้งใจและตั้งมั่นอันเป็นประตูนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติ โดยในส่วนของคุณธรรมความกตัญญูคือ การดูแลปรนนิบัติบุพการี สืบทอดเจตนารมของบุพการีในตอนที่พวกท่านสิ้นลมจากไปแล้ว ควบคู่

ไปกับความเคารพรักต่อผู้อาวุโส ความเมตตาต่อผู้เยาว์วัย และจะส่งผลต่อเนื่องต่อการออกไปทำงานในสังคม คือไม่ขัดขืนต่อผู้บังคับบัญชา ปฏิบัติกับทุกคนด้วยความเป็นมิตร จึงสรุปได้เบื้องต้นว่า ความกตัญญูเป็นรากฐานแห่งกัลยาณธรรม

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเหวยเจิ้ง “孟懿子問孝，子曰：“無違。”樊遲禦，子告之曰：“孟孫問孝於我，我對曰‘無違’。”樊遲曰：“何謂也？”子曰：“生，事之以禮；死，葬之以禮，祭之以禮。” (p.76) เมิ่งอี้จื่อถามอาจารย์ว่าความกตัญญูคืออะไร อาจารย์ตอบว่า “‘กตัญญูคือการไม่ทำผิดต่อจรรยา’ ต่อมาในขณะที่ฝานฉือกำลังขับรถให้ขงจื๊อ ขงจื๊อเล่าให้เขาฟังว่า ‘เมิ่งซุนถามเราเรื่องความกตัญญู เราตอบเขาไปว่า การไม่ทำผิดต่อจรรยา’ ฝานฉือจึงถามว่า ‘ที่อาจารย์กล่าวมานั้นหมายความว่าอย่างไร’ อาจารย์จึงตอบว่า ‘เมื่อบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ควรดูแลรับใช้ท่านตามจรรยาและขนบจารีต เมื่อท่านเสียชีวิต ควรทำพิธีและดำเนินการตามธรรมเนียม และพึงเซ่นไหว้ตามประเพณีปฏิบัติด้วย’”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเหวยเจิ้ง “孟武伯問孝。子曰：“父母唯其疾之憂。” (p.78) เมิ่งอู่ปั๋วถามเรื่องความกตัญญู โดยขงจื๊อได้ตอบว่า “บิดามารดาเป็นห่วงเป็นใยเพียงความป่วยไข้ของลูกผู้เปี่ยมกตัญญูเท่านั้น”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเหวยเจิ้ง “子遊問孝。子曰：“今之孝者，是謂能養。至於犬馬皆能有養；不敬，何以別乎？” (p.78) จื่อโหยวถามเรื่องความ ‘กตัญญู’ ขงจื๊อจึงตอบว่า “สมัยนี้ความกตัญญูคือความสามารถในการเลี้ยงดูบิดามารดา ด้วยความรักและความเคารพ สำนึกในบุญคุณของท่านเสมอ ไม่เช่นนั้นแล้วจะต่างอะไรกับการเลี้ยงดูสัตว์เลี้ยงอย่างเช่นสุนัขหรือม้า หากขาดความเคารพแล้ว จะมีอะไรเพื่อแยกแยะการเลี้ยงดูให้แตกต่างจากกันอีกเล่า”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเหวยเจิ้ง “子夏問孝。子曰：“色難。有事，弟子服其勞；有酒食，先生饌，曾是以為孝乎？” (p.79) จื่อเซี่ยถามเรื่อง “ความกตัญญู” ขงจื๊อจึงตอบกลับว่า “ความยากของการดูแลบิดามารดาอยู่ที่ความสม่ำเสมอและท่าที เมื่อเกิดเรื่องราวอะไรขึ้น ผู้เยาว์ควรรีบ

รับภาระนั้นเสีย เมื่อมีอาหารหรือเครื่องดื่มควรจัดให้ผู้ใหญ่ดื่มกิน เจ้าคิดว่าเช่นนี้คือความกตัญญูอย่างนั้นหรือ”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเหวยเจิ้ง “季康子問：“使民敬、忠以勸，如之何？”子曰：“臨之以莊，則敬；孝慈，則忠；舉善而教不能，則勸。” (p.83) หลี่คังจื่อถามว่า “ทำอย่างไรราษฎรจึงจะมีความเคารพและจงรักภักดี” ขงจื๊อจึงตอบว่า “ควรวางท่าทีต่อหน้าพวกเขาด้วยความจริงจัง พวกเขาก็จะมีความเคารพ ควรมีความกตัญญูต่อบิดามารดาและมีเมตตาต่อผู้เยาว์ พวกเขาก็จะมีความจริงใจ ควรยกย่องคนดีและให้การสั่งสอนผู้ที่ยังด้อยความสามารถ พวกเขาก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเหวยเจิ้ง “或謂孔子曰：“子奚不為政？”子曰：“《書》云：‘孝乎惟孝，友於兄弟，施於有政。’是亦為政，奚其為為政？” (p.83) มีคนถามขงจื๊อว่า “อาจารย์ เหตุใดถึงไม่บริหารบ้านเมือง” ขงจื๊อตอบกลับว่า “คัมภีร์ซ่างชู (ตำราประวัติศาสตร์) กล่าวไว้ว่า ‘กตัญญู คือการกตัญญูและเชื่อฟังบิดามารดา ส่วนการเป็นมิตรกับพี่น้องนั้นสามารถนำแนวทางนี้ไปขยายต่อเป็นงานบริหารราชการบ้านเมืองได้’ นี่ก็ถือว่าเป็นการบริหารเช่นกัน เช่นนั้นแล้วเราจะต้องเป็นขุนนางก่อนถึงจะนับได้ว่าเป็นการบริหารบ้านเมืองเช่นนั้นหรือ”

บทนี้เน้นที่แนวทางอันดีในการประพฤติปฏิบัติตน ในด้านของความกตัญญู เมื่อบิดามารดามีชีวิตอยู่ เราควรรับใช้ดูแลท่านตามจรรยาและขนบจารีตอันดีงาม เลี้ยงดูท่านด้วยความรักและความเคารพ สำนึกในบุญคุณของพวกท่านตลอดเวลา ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมาจะต้องทำด้วยความสม่ำเสมอและมีท่าทีที่ดี ซึ่งถือเป็นเรื่องยากที่จะดำรงอยู่ได้ โดยเมื่อใดที่เกิดปัญหาขึ้น เราควรออกหน้ารับภาระนั้นแทนพวกท่าน ในการใช้ชีวิตนอกจากบิดามารดาแล้ว เรายังมีผู้อาวุโสและผู้เยาว์เราควรมีความเคารพรักและความเมตตา เมื่อเราทำได้เช่นนี้ ทุกคนก็จะมีความจริงใจต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แนวทางเหล่านี้สามารถขยายขอบเขตไปสู่การปกครองและจะสามารถเป็นนักปกครองที่ดีได้ในอนาคต

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทหลี่เหริน “子曰：“事父母，幾諫，諫誌不從，又敬不違，勞而不怨。” (p.106) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “การปรนนิบัติบิดามารดา หากเห็นพวกท่านทำอะไรขาดตกหรือผิดหลักการที่ถูกต้อง จงเสนอข้อควรปฏิบัติด้วยความสุภาพอย่างอ่อนน้อม หากข้อคิดเห็นไม่ถูกผู้เป็นบิดามารดาเห็นด้วยหรือปฏิบัติชอบแล้ว ก็ควรให้ความเคารพพวกท่านเฉกเช่นเดิมโดยไม่โต้แย้ง ไม่ต่อต้าน”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทหลี่เหริน “子曰：“父母在，不遠遊，遊必有方。” (p.106) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “เมื่อบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ไม่ควรเดินทางไกล ถ้าต้องเดินทางไกล ต้องบอกหลักแหล่งที่ไป”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทหลี่เหริน “子曰：“三年無改於父之道，可謂孝矣。” (p.106) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “สามปีผ่านไปแล้วบุตรยังไม่เปลี่ยนแปลงหลักการที่บิดาได้ทิ้งไว้ให้ สามารถเรียกได้ว่ากตัญญู”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทหลี่เหริน “子曰：“父母之年，不可不知也，一則以喜，一則以懼。” (p.107) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “ว่าด้วยอายุของบุพการีนั้น ไม่รู้ไม่ได้และควรจำให้ขึ้นใจ ด้านหนึ่งก็เพื่อยินดีที่บุพการีอายุยืน ด้านหนึ่งก็เพื่อหวาดหวั่นที่บุพการีแก่ชราลง”

บทนี้เน้นในเรื่องคุณธรรมด้านมนุสสธรรม แต่อย่างไรก็ตามยังมีรายละเอียดเรื่องความกตัญญูเกี่ยวข้องอยู่ โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุพการีกับบุตรเท่านั้น ในการปรนนิบัติบิดามารดา หากเห็นพวกท่านทำอะไรขาดตกหรือผิดหลักการที่ถูกต้อง จงเสนอข้อควรปฏิบัติด้วยความสุภาพอย่างอ่อนน้อม หากข้อคิดเห็นไม่ถูกผู้เป็นบิดามารดาเห็นด้วยหรือปฏิบัติชอบแล้ว ก็ควรให้ความเคารพพวกท่านเฉกเช่นเดิมโดยไม่โต้แย้ง ไม่ต่อต้าน ทำอะไรก็ตามจะต้องไม่ให้ท่านต้องเป็นกังวล ดำเนินชีวิตตามความตั้งใจของท่านและเป็นห่วงเป็นใยท่านตลอดเวลา จึงจะได้ถือว่าเป็นบุตรกตัญญู

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทเซียนจิ้น “子曰：“孝哉閔子騫！人不間於其父母昆弟之言。” (p.187) ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “หมินจื่อเซียนเป็นยอดกตัญญู ผู้คนไม่เคยสงสัยคำชมที่บิดามารดาและพี่น้องกล่าวถึงเขาในเรื่องนี้”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทจื่อลู่ “子贡问曰：“何如斯可谓之士矣？”子曰：“行己有耻，使于四方不辱君命，可谓士矣。 ”曰：“敢问其次。”曰：“宗族称孝焉，乡党称弟焉。……” (p.222) จื่อกังถามว่า “มีคุณสมบัติข้อใดบ้างจึงจะเรียกได้ว่าเป็นขุนนางผู้เป็นบิณฑิต” ขงจื๊อตอบว่า “รู้จักควบคุมความประพฤติที่น่าละอายของตน เมื่อไปเป็นทูตในดินแดนต่างๆ ก็ไม่ทำให้ภาระหน้าที่ยิ่งใหญ่ตามที่ได้รับมอบหมายต้องเสียหาย เช่นนี้อาจได้ชื่อว่าเป็นขุนนางผู้เป็นบัณฑิต” จื่อกังถามต่อไปว่า “แล้วสิ่งที่สำคัญในลำดับรองลงมาคืออะไร” ขงจื๊อจึงตอบกลับไปว่า “คนที่ผู้คนในวงศ์ตระกูลชมว่ามีความกตัญญู ผู้คนในบ้านเมืองชื่นชมว่าเขามีความเคารพรักในพี่น้อง...”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทหยางฮั่ว “子曰：“小子何莫學夫《詩》？《詩》可以興，可以觀，可以群，可以怨。邇之事父，遠之事君，多識於鳥獸草木之名。” (p.273) ขงจื๊อกล่าวว่า “ศิษย์ทั้งหลาย ทำไมพวกเจ้าจึงไม่มีใครใคร่ศึกษาคัมภีร์ร้อยกรอง อันคัมภีร์ร้อยกรองนั้น สามารถช่วยให้มีระบบคิดเชื่อมโยงเรื่องต่างๆ ได้ดีขึ้น เพิ่มระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ภววิสัยต่างๆ สามารถฝึกฝนให้สามารถเข้าสมาคมได้ดี สามารถเรียนรู้กลวิธีในการเปรียบเปรยเสียดสีใช้ระบายอารมณ์ และสามารถประยุกต์ใช้ความสามารถเหล่านี้กับเรื่องใกล้ตัว คือ ช่วยให้รู้จักปรนนิบัติบิดา เรื่องไกลตัวคือช่วยให้รู้จักรับใช้ผู้นำ แล้วยังช่วยให้เรียนรู้ชื่อนก สัตว์ และต้นไม้นานาชนิด”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทหยางฮั่ว “子曰：……夫君子之居喪，食旨不甘，聞樂不樂，居處不安，故不為也。今女安，則為之！”宰我出，子曰：“予之不仁也！子生三年，然後免於父母之懷。夫三年之喪，天下之通喪也，予也有三年之愛於其父母乎！” (p.277) ขงจื๊อกล่าวว่า “...เมื่อวิญญูชนถึงคราวต้องไว้ทุกข์ จะกินอะไรก็ไม่ถูกปาก จะฟังดนตรีอะไรก็ไม่เสนาะ แม้กระทั่งจะนั่งจะนอนยังไม่สบาย ดังนั้นจึงไม่อาจทำอะไรได้” ยังกล่าว

ต่ออีกว่า “บุตรเกิดมาจนได้ 3 ขวบ เป็นอันต้องห่างอกบุพการี อันว่าการไว้ทุกข์ 3 ปีนั้น ถือปฏิบัติกันโดยทั่วทั้งแผ่นดิน ไจ๋หว่อ เช่นนั้นแล้วจะเจ้าไม่เคยได้รับความรักสามปีจากบิดามารดาเลยเชียวหรือ”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทจื่อจาง “子張曰：“士見危致命，見得思義，祭思敬，喪思哀，其可已矣。” (p.287) จื่อจางกล่าวว่า “เหล่าบัณฑิตเมื่อเห็นบ้านเมืองคับขันก็พร้อมสละชีวิต เมื่อเห็นผลประโยชน์เข้ามาก็ตระหนักถึงครรลองธรรม เมื่อประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ก็ตระหนักถึงธรรมเนียมปฏิบัติโดยเคร่งครัด เมื่อไว้ทุกข์ก็ตระหนักถึงความโศกเศร้า เช่นนี้ก็ใช้ได้แล้ว”

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) บทจื่อจาง “曾子曰：“吾聞諸夫子，孟莊子之孝也，其他可能也；其不改父之臣與父之政，是難能也。” (p.293) เจิงจื่อกล่าวว่า “เราเคยได้ยินอาจารย์ขงจื๊อกล่าวว่า ‘ความกตัญญูของเมิ่งจวงจื่อนั้น ในด้านอื่นๆ ทุกคนคงพอทำได้ แต่การไม่เปลี่ยนขุนนางของบิดาและนโยบายการปกครองของบิดา คงเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก’ ”

เนื้อหาส่วนที่จะสรุปรวมสำหรับ 6 บทข้างท้ายเป็นเนื้อหาที่กล่าวยกย่องผู้ที่กตัญญู เช่น หมินจื่อเซียน และนอกจากนั้นก็เป็นการกล่าวว่าความกตัญญูและการเคารพรักเป็นพื้นฐานของนักปกครองที่ดี รวมไปถือการไว้ทุกข์ให้กับบุพการีหลังจากที่พวกท่านสิ้นลมไปแล้ว และการยึดแนวปฏิบัติตามในการทำงานตามที่บุพการีเคยดำเนินไว้ในอดีต

สำหรับภาพรวมของคุณธรรมความกตัญญูที่ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) ทั้ง 19 บท สามารถสรุปได้ว่า เป็นการสอนคุณธรรมความกตัญญูก่อนว่าบุตรควรปฏิบัติตนเช่นไรต่อบุพการี ทั้งระหว่างที่บุพการียังมีชีวิตอยู่ เมื่อบุพการีสิ้นลม และหลังจากที่บุพการีจากไปแล้ว หากผู้ใดมีคุณธรรมประจำตนเช่นนี้ ก็ย่อมจะมีคุณธรรมประกอบคือความเคารพต่อผู้อาวุโส และเมตตาต่อผู้เยาว์ ถือเป็นคุณธรรมในระดับครอบครัว เมื่อออกไปสู่สังคมภายนอก ผู้นั้นจะสามารถปฏิบัติได้สมตามสถานภาพ ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ด้วยความราบรื่น ไร้ข้อขัดแย้ง เมื่อผู้นำเห็นการกระทำเช่นนี้ก็จะมีความเมตตา ไว้เนื้อเชื่อใจ ไว้วางใจใน

การงาน หากผู้ตามเห็นการกระทำเช่นนี้ก็จะเลื่อมใส ถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม เมื่อทั้งสังคมซึมซับความดีเช่นนี้จากกระจายออกไปทั้งในทุกมิติ นั่นจะยังความสงบสุขมากสู่ทุกคน ดังนั้นจะเป็นได้ว่า คุณธรรมทั้งปองมีจุดเริ่มต้นจากความกตัญญู ดังที่มีคำกล่าวว่า “百善孝為先，孝為道德之本” ซึ่งแปลความได้ว่า “คุณงามความดีทั้งหลายมีกตัญญูเป็นสิ่งนำ กตัญญูคือรากฐานแห่งวิถีธรรมและคุณธรรมทั้งปวง”

แนวคิดด้านความกตัญญูในคัมภีร์เม่งจื่อ (คำสอนของเม่งจื่อ)

เป็นคัมภีร์ที่อธิบายหลักคำสอนของขงจื๊อที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย (จากชุนชิวสู่จั้นกั๋ว) มีการเพิ่มมุมมองและโลกทัศน์ประกอบเหตุผลที่กว้างขึ้นสอดคล้องกับความก้าวหน้าของยุคสมัย อันเนื่องมาจากแนวโน้มของกระแสสังคมมุ่งไปทางที่เป็นประโยชน์เชิงรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เล็งเป้าหมายลัดไปสู่ผู้กุมอำนาจหรือเจ้าผู้ปกครองเป็นสำคัญ ด้วยเชื่อว่าจะเป็นปัจจัยที่จะเป็นไปได้มากกว่าและเห็นผลได้รวดเร็วกว่า โดยเน้นที่จะบรรยายว่าด้วย “เหตุ” แห่งการควรที่จะดำเนินตามครรลองธรรมมากกว่าจะพรรณนาถึง “วิธี” หรือ “ผล” ของการปฏิบัติตาม (ปกรณ์, 2558, น. 35-49) สำหรับประเด็นเรื่องความกตัญญูนั้น ผู้วิจัยพบเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง 2 ครั้ง ดังนี้

คัมภีร์เม่งจื่อ (คำสอนของเม่งจื่อ) บทเหลียงฮุ่ยหวาง ภาคต้น เม่งจื่อกล่าวไว้ว่า “……謹庠序之教，申之以孝悌之義，頒白者不負戴於道路矣。七十者衣帛食肉，黎民不饑不寒，然而不王者，未之有也。……” (p.310) “...แลหากเอาใจใส่ดูแลการสั่งสอนอบรมในสถานศึกษา ส่งเสริมครรลองแห่งกตัญญุตาภารดรธรรมให้แผ่ขยาย เมื่อนั้น ผู้เฒ่าผมสีดอกเลาทั้งหลายก็ไม่จำเป็นต้องทำการแบกหามอยู่ตามแห่งหน หากชายชราอายุเจ็ดสิบมีผ้าไหมแพรพรรณไว้ใช้ห่ม มีมังสาหารไว้ให้เสพ ไพร่ฟ้าหน้าใสไม่อดอยากไม่เหน็บหนาวแล้วยังไม่ได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา เยี่ยงนี้ ไม่เคยมีปรากฏมีมาก่อนเลย...” (น.7)

คัมภีร์เมิ่งจื่อ (คำสอนของเมิ่งจื่อ) บทเหลียงฮุ่ยหวาง ภาคต้น เมิ่งจื่อกล่าวไว้ว่า “……壯者以暇日，修其孝悌忠信，入以事其父兄，出以事其長上，可使制梃以撻秦楚之堅甲利兵矣。……” (p.313) “...ผู้อยู่ในวัยฉกรรจ์มีเวลาว่างมากพอที่จะบำเพ็ญกตัญญุตาภารดรธรรม มั่นอยู่ในภักดีธรรมและสัจจะ เกื้อให้ยามเข้าอยู่ในเคหาก็สามารถรับใช้บิดาภารดร ยามออกอยู่ภายนอกก็สามารถรับใช้ผู้อาวุโสและมูลนาย เยี่ยงนี้แล้ว ย่อมบันดาลให้การหยิบฉวยเพียงท่อนไม้ขึ้นสู้ ก็อาจจะเอาชัยต่อทหารแคว้นฉินแคว้นฉู่ที่เพียบพร้อมด้วยเสื้อเกราะและอาวุธแหลมคมได้...” (น.10)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า คัมภีร์เมิ่งจื่อได้ให้ความสำคัญกับความกตัญญูระดับของการปลูกฝังความคิด โดยเสนอให้มีการส่งเสริมครรลองธรรมในเรื่องของความกตัญญู และหมั่นบำเพ็ญกตัญญุตาธรรม อันจะยังคุณูปการต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมต่อกันเป็นลำดับ

8. สรุปและอภิปรายผล

เมื่อกล่าวคำว่า “กตัญญู” อักษรจีนคือ เซี่ยว “孝” ที่มีความหมายเดิมว่า “ผู้ที่ปรนนิบัติบุพการี” สามารถตีความได้ว่า เมื่อครั้งบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุตรก็จะต้องเคารพรักและปรนนิบัติท่านอย่างเต็มสามารถ เพื่อให้พวกท่านมีความสุข เมื่อครั้งบิดามารดาจากโลกนี้ไปแล้ว บุตรก็ต้องยึดมั่นในการสืบต่อปณิธานของพวกท่าน เพื่อให้วิญญาณของพวกท่านเป็นสุขในดินแดนปรโลก ทั้งหมดจะเผยให้เห็นความรักที่แท้จริง เมื่อบุตรยังเล็กอยู่ก็จะได้รับการดูแลเลี้ยงดูและได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดามารดา เมื่อบุตรเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บิดามารดาก็ย่างเข้าสู่วัยชรา ดังนั้นบุตรก็ควรตอบแทนด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดู ตลอดชีวิตของคนสองรุ่น เราจะมองเห็นการปฏิบัติต่อกันบนพื้นฐานของความรักโดยไม่มีเงื่อนไข นี่ถือเป็นสัญชาติญาณตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง และก็จะเป็นเช่นนี้ตลอดไปและจะไม่เปลี่ยนแปลงได้ภายใต้สภาพแวดล้อมผันเปลี่ยนตลอดเวลา โดยสรุปแล้วสำหรับ

วิถีแห่งความกตัญญูมีสิ่งที่ควรคำนึงถึงคือ การปรนนิบัติบุพการี การเลี้ยงดู การไว้ทุกข์ การเซ่นไหว้ การเคารพในคุณงามความดีและการเจริญรอยตามแนวคิดที่ดีของบรรพบุรุษ

สำหรับประเด็นเรื่องความกตัญญูในวัฒนธรรมจีน จากการทบทวนวรรณกรรมนั้นพบว่านักวิชาการทั้งไทยและจีนมองไปในแนวทางเดียวกันคือ ครอบครัวถือเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด เนื่องจากลัทธิขงจื๊อเชื่อว่าคุณธรรมที่ใช้ในครอบครัวถือเป็นพื้นฐานของการปกครอง เมื่อวางรากฐานดีแล้วมรรควิธีจึงเกิดขึ้น ความกตัญญูและเชื่อฟัง เป็นรากฐานแห่งการปฏิบัติมนุษยธรรมที่แน่แท้ ความกตัญญูถือเป็นคุณธรรมที่เกิดจากความรักอันบริสุทธิ์ของบุพการี โดยเชื่อว่าความกตัญญูคือสิ่งที่สะท้อนจากการได้รับความรัก การดูแลตามสัญชาตญาณของผู้เป็นบุพการี เมื่อเกิดความรักแล้วความกตัญญูก็จะตามมา ตามธรรมดาเมื่อคนได้รับความรักมาเช่นไร ก็จะมอบความรู้สึกนั้นออกไปในมิติต่างๆ ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น ความจงรักภักดีต่อผู้นำ ความเคารพต่อผู้อาวุโส ความเมตตาต่อผู้เยาว์ เมื่อวางรากฐานดีแล้วมรรควิธีจึงเกิดขึ้น **ความกตัญญูและเชื่อฟัง เป็นรากฐานแห่งการปฏิบัติมนุษยธรรมที่แน่แท้ อันจะเชื่อมโยงกับการปฏิบัติตามหน้าที่ของแต่ละคนตามสถานะและความสัมพันธ์ทุกมิติในสังคม**

สำหรับคุณธรรมด้านความกตัญญูที่สะท้อนผ่านตำรับทั้งสี่หรือสี่จตุรปกรณ์นั้น ก่อนอื่นต้องรู้ก่อนในสังคมโบราณนั้น ผู้ที่มีโอกาสได้อ่านหนังสือเหล่านี้คือกลุ่มผู้นำในราชสำนักหรือบัณฑิตเท่านั้น ดังนั้นการตั้งต้นความคิดก็คือเพื่อปลูกฝังให้คนเหล่านี้สำนึกรู้ได้ว่าการที่ตนเองเป็นอยู่ได้ทุกวันนี้ ล้วนเป็นผลมาจากการสั่งสมคุณงามความดีของบรรพบุรุษทั้งสิ้น ดังนั้นจึงควรสำนึกในบุญคุณและเจริญรอยตาม หากทำได้เช่นนี้ก็จะถือเป็นเรื่องดี แต่ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น คุณธรรมคำสอน หากสามารถสืบสานมาจนถึงปัจจุบัน นั่นยอมแสดงว่าโดยเนื้อแท้แล้ว เรื่องเหล่านี้มีนัยที่เป็นประโยชน์กับทั้งผู้ปฏิบัติและสังคมที่คนผู้นั้นดำรงอยู่

คัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา) เน้นสะท้อนให้เห็นว่านักปกครองที่ดีนั้น ทุกอย่างต้องเริ่มจากคุณธรรมประจำตัวอันหนึ่งคือ ความกตัญญู หากผู้ปกครองใดดำรงธรรมอันเป็นพื้นฐานและสำคัญนี้ได้แล้ว จะส่งผลให้ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองปฏิบัติตาม เมื่อทุกคนมีคุณธรรมนี้เป็นที่ตั้งเฉกเช่นเดียวกันแล้ว จะบังเกิดความนอบน้อมต่อผู้อาวุโส เกิดความเมตตาต่อผู้เยาว์ เมื่อความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านคือต่อบุพการี ผู้อาวุโสและผู้เยาว์ดำเนินไปได้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว คุณธรรมแห่งการปกครองอาณาประชาราษฎร์ย่อมบังเกิดตามมา และบ้านเมืองจักสงบสุขร่มเย็น

สำหรับคัมภีร์จงยงได้กล่าวเรื่องคุณธรรมความกตัญญู ในเรื่อง การดำรงความกตัญญูในด้านของการเคารพคำสอน สืบทอดแนวทางของบรรพบุรุษ รวมถึงการเคารพบูชาและเซ่นไหว้บรรพบุรุษตามประเพณีอันดีงาม ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ และสืบสานและพัฒนาแผ่นดินต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ เมื่อพัฒนาได้ตามแนวทางนั้นแล้ว ราษฎรจะเกิดความเลื่อมใสและนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ประโยชน์เชิงประจักษ์ก็คือจะทำให้บ้านเมืองสงบสุข ประโยชน์ข้อต่อไปคือเมื่อประชาชนเลื่อมใสศรัทธา เคารพ ยกย่องผู้ปกครอง แน่นอนย่อมมีการกล่าวถึงต้นทางแห่งการพัฒนาทั้งปวง นั่นก็คือบรรพบุรุษของนักปกครองผู้นั้น ซึ่งนี่ถือว่าเป็นผลของคุณธรรมด้านความกตัญญูที่บรรพบุรุษจักพลอยได้รับการชื่นชมยกย่องไปด้วย

คัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) คุณธรรมความกตัญญูที่ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์หลุนอี่ว์ (วิจารณพจน์) ทั้ง 19 บท สามารถสรุปได้ว่า เป็นการสอนคุณธรรมความกตัญญูก่อนว่าบุตรควรปฏิบัติตนเช่นไรต่อบุพการี นับตั้งแต่ที่พวกท่านยังไม่ชีวิตอยู่ เมื่อพวกท่านสิ้นลมลง และหลังจากที่พวกท่านสิ้นลมไปแล้ว หากผู้ใดมีคุณธรรมประจำตนเช่นนี้ ในเวลาเดียวกัน ก็จะมีคุณธรรมประกอบคือความเคารพต่อผู้อาวุโส และเมตตาต่อผู้เยาว์ นี่ถือเป็นคุณธรรมในระดับครอบครัว เมื่อออกไปสู่สังคมภายนอก ผู้นั้นจะสามารถปฏิบัติได้สมตามสถานภาพ ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ด้วยความราบรื่น ไร้ข้อขัดแย้ง เมื่อผู้นำเห็นการกระทำเช่นนี้ก็จะมีความเมตตา ไว้เนื้อเชื่อใจ ไว้วางใจให้ทำงาน หากผู้ตามเห็นการกระทำเช่นนี้ก็จะ

เลื่อมใส ถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม เมื่อทั้งสังคมซึมซับความดีเช่นนี้จากกระจายออกไปทั้งในทุกมิติ นั่นจะยังความสงบสุขมากสู่ทุกคน ดังนั้นจะเป็นได้ว่าคุณธรรมทั้งปองมีจุดเริ่มต้นจากความกตัญญู ดังที่มีคำกล่าวว่า “百善孝为先，孝為道德之本” ซึ่งแปลความได้ว่า “คุณงามความดีทั้งหลายมีกตัญญูเป็นสิ่งนำ กตัญญูคือรากฐานแห่งวิถีธรรมและคุณธรรมทั้งปวง”

ส่วนคัมภีร์เม่งจื่อได้ให้ความสำคัญกับความกตัญญูระดับของการปลูกฝังความคิด โดยเสนอให้มีการส่งเสริมครรลองธรรมในเรื่องของความกตัญญู และหมั่นบำเพ็ญกตัญญุตาธรรม อันจะยังคุณูปการต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมต่อกันเป็นลำดับ

จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า ตามแนวคิดในลัทธิขงจื๊อ **ความกตัญญูมีจุดตั้งต้นมาจากความรักที่บุพการีมีให้บุตร ส่วนบุตรนั้นตอบแทนความรักนั้นด้วยความกตัญญู ผ่านการปรนนิบัติ เชื่อฟัง ดูแล การดำเนินรอยตามเจตนารมณ์ การเซ่นไหว้ การสำนึกในพระคุณ ทั้งหมดนี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่เกิดขึ้นในครอบครัว และเมื่อบุคคลมีคุณธรรมพื้นฐานบริบูรณ์แล้ว เมื่อออกไปสู่สังคมและได้กระทำหน้าที่ของตนตามสถานะ ความกตัญญู ความรักและการรู้สำนึกที่มีอยู่ในตัวเองก็จะแผ่ขยายไปเป็นความจงรักภักดี ความเคารพ ความเมตตาแก่บุคคลอื่นในสังคม ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จำเป็นทั้งระดับราษฎรและระดับผู้ปกครอง** เป็นคุณธรรมอันดีงามที่สังคมควรยึดถือและสืบทอดบนพื้นฐานของความถูกต้อง และเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมทุกระดับเกิดความสงบยั่งยืน

รายการอ้างอิง

กนกพร นุ่มทอง, และศิริวรรณ ลิขิตเจริญธรรม. (2562). หลักและข้อความระวังในการแปลจีน-ไทย ไทย-จีน. *วารสารจีนศึกษา, 12*(2), 105-151.

ชิดหทัย ปุยะติ. (2550). *การศึกษาเปรียบเทียบภาษิต-คำพังเพยจีนและไทยที่*

สะท้อนแนวคิดเรื่องคุณธรรม (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ถาวร สิกขโกศล, และกนกพร นุ่มทอง. (2562). *คัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา) และจงยง (ความเหมาะสมที่แน่นอน) สองคัมภีร์ แก่นคำสอนของลัทธิขงจื๊อ*. กรุงเทพฯ : สมาคมเผยแผ่คุณธรรม “เต็กก่า” จีจินเกาะ.

นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์. (2551). *นิทานจีนชุดยี่สิบสี่ยอดกตัญญู: การดำรงอยู่และวิธีการนำเสนอในสังคมไทยปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. (2547). *มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”*. กรุงเทพ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล.

ปกรณ์ ลิมปนุสรณ์. (2558). *คัมภีร์เม่งจื่อ*. กรุงเทพฯ : โอเพ่น โซไซตี้.

สยุมพร ฉันทสิทธิพร. (2558). *ตำราทั้งสี่ กับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ในการรักษาเสถียรภาพของสังคมจีน* (ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอานันท์. (2551). *หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Dai Maotang, Feng Zhaoyang. (2020). The Moral Purport of the Classic of Filial Piety: From the Perspective of Family Ethics. *Journal of Hubei Engineering University*, *40*(1), 5-11.

李海霞. (2009). 《論》《孟》《老》《莊》倫理道德詞語研究. *重慶教育學院學報*，40-46.

劉強. (2019). 為人之根，行仁之本——“四書通講”之孝悌之道. *Masterpieces Review*，47-54.

蘇俊源. (2007). *看故事明道理: 孝的故事*. 臺北: 中華桃園明聖經推廣學會.

許嘉璐主編. (1998). 文白對照十三經. 廣東: 廣東教育出版社.

楊朝明. (2020). 儒家‘四書’與中華家風. *中原文化研究*，44-50.

張永超. (2016). 先秦儒家“孝悌”觀的形成、演進及其理論困境---以“四書”和郭店竹簡為中心. *鄭州大學公共管理學報*，45-49.
朱熹撰， 張茂泽整理. (1999). *四书集注*. 西安: 三秦出版社.

Received: July 7, 2020
Revised: May 20, 2021
Accepted: May 25, 2021